

Univerzita Palackého v Olomouci

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Radka Maděrová

CHÁPÁNÍ ČLOVĚKA A VÍRY
V KOMENSKÉHO FILOZOFII

Vedoucí práce: PhDr. Petr Zima, Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlašuji, že bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně a všechny použité zdroje informací jsem uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci, dne 21. dubna 2017

.....

Podpis

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především svému vedoucímu práce PhDr. Petru Zimovi, Ph.D. za jeho ochotu, rady a trpělivost při konzultacích.

Současně bych také ráda vyjádřila dík mé rodině za nekonečnou podporu.

Obsah

Úvod.....	5
1. Jan Amos Komenský a víra	7
1.1 Víra v životě Komenského.....	7
1.2 Víra v Komenského díle.....	10
2. Chápání člověka v díle Komenského.....	14
2.1 Obecná porada o nápravě věcí lidských.....	16
2.1.1 Panegersia	18
2.1.2 Panaugia.....	19
2.1.3 Pansofia.....	20
2.1.4 Pampaedia.....	22
2.1.5 Panglottia	23
2.1.6 Panothorsia.....	24
2.1.7 Pannuthesia	26
3. Komenský a české filosofické myšlení.....	27
3.1 Komeniologické časopisy a konference v ČR	31
3.1.1 Acta Comeniana.....	31
3.1.2 Studia Comeniana et Historica	33
3.1.3 Komenský	33
3.1.4 Bulletin Unie Comenius.....	34
3.1.5 Komeniologické konference	34
4. Využití tématu ve výuce	36
4.1 Základní školy.....	36
4.2 Střední školy.....	37
Závěr	40
Seznam zkratk	42
Prameny a literatura	43
Elektronické zdroje	46

Úvod

Jan Amos Komenský, přední postava v dějinách české vědy a kultury¹, je jednou z našich nejvýznamnějších osobností známou svojí prací v celosvětovém měřítku. Mluvíme-li o Komenském, vždy se dostaneme k jeho přízvisku Učitel národů. Je to pro jeho osobu zcela zasloužené, neboť jeho dílo ovlivnilo nejednu zemi.

Komenský je u nás obecně vnímán a znám především jako pedagog a jako takový je připomínán i na školách. Gymnázium v Novém Městě na Moravě, kam jsem chodila na střední školu, má jeho sochu v nadživotní velikosti v aule školy, díky čemuž je připomínán už jenom návštěvou této místnosti. Možná i to zapříčinilo můj pozdější zájem o jeho osobu.

O Komenském a jeho díle bylo již napsáno mnohé, čítaje monografie, odborné články, studie, sborníky i popularizující literaturu. Komenský je natolik výrazná osobnost našich dějin, že mnozí badatelé zasvětili svůj profesní život bádání o něm. Komenský je dokonce předmětem samotné vědní disciplíny – komeniologie. Ta zahrnuje hned několik oblastí – filozofickou, pedagogickou, literárně historickou, historickou, knihovědnou, filologickou, výtvarně historickou a další. Už jen výčet těchto oblastí, kterých se Komenský svým působením dotkl, předkládá působivý obrázek samotného Komenského, neboť jeho dílo je opravdu rozsáhlé, podobně jako je tomu u děl, která byla napsána o něm.

Hlavním cílem předkládané práce je rámcově zmapovat Komenského chápání víry a člověka v jeho filozofickém díle, a to jednak studiem sekundární literatury, jednak literatury primární. Práce je členěna do čtyř základních kapitol. První kapitola se zaměřuje na víru v životě a díle Komenského, neboť víra v Boha je jedním ze základních aspektů Komenského filozofie. Druhá kapitola se zabývá pojetím člověka v Komenského filozofickém díle.

V těchto prvních dvou kapitolách bude pozornost věnována především jeho myšlenkám v jeho vrcholném díle *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*. Komenského dílo je rozsáhlé a i v jeho myšlenkách lze nalézt určitý vývoj. Obecná

¹ Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku. *Filosofický ústav AV ČR* [online]. [cit. 2017-03-07]. Dostupné z: <http://www.flu.cas.cz/cz/oddeleni-pro-komeniologii-a-intelektualni-dejiny-raneho-novoveku>

porada je však dílo, které shrnuje jeho myšlenky a celkovou jeho filozofii v jeden velký všenápravný celek, který tak obsahuje vše, co Komenský pokládal ve svém myšlení za podstatné. Práce se tedy pokusí z tohoto rozsáhlého díla postihnout, jak Komenský vlastně chápal člověka a jaký vliv na jeho filozofii měla víra v Boha.

Komenský je významnou osobností, které se věnovali autoři a badatelé již staletí, proto se třetí část práce věnuje české komeniologii a předkládá určitý přehled nejvýznamnějších badatelů, kteří se v naší historii zásadní měrou zasloužili o rozvoj poznání Komenského a jeho díla. K tomuto přispěli nejenom samotní autoři a jejich práce, ale i odborná periodika, která u nás vycházela již od konce 19. století.

Poslední část práce se pak zabývá Komenským v rámci současného školství. Pokouší se zařadit Komenského do výuky jak na základní škole, tak na školách středních, aby byla respektována návaznost látky. Toto zařazení vychází ze současného systému školství, práce tedy umisťuje Komenského do Rámcových vzdělávacích plánů jednotlivých stupňů škol a zamýšlí se i nad vhodností mezipředmětového propojení tématu.

1. Jan Amos Komenský a víra

Mluvíme-li o jakékoli osobnosti a jejím vztahu k různým oblastem lidského světa, lze se jen těžce obejít bez alespoň základní znalosti doby, ve které žila a pod jejímž vlivem tvořila.

1.1 Víra v životě Komenského

Jan Amos se narodil na konci 16. století a většinu svého života prožil v století sedmnáctém. Žil tak ve století změn jak ve sféře společenské, tak myšlenkové nebo duchovní. Předbělohorské období v české společnosti bylo otevřené změnám ve společnosti, politice i v náboženství. Evropská reformace 16. století napomohla ukončení české náboženské izolace, která u nás nastala po husitských válkách, a umožnila toleranci svobody víry. Komenský se tak mohl narodit jako syn člena Jednoty bratrské, církevního společenství utvořeného na našem území, které vycházelo z myšlenek českého reformátora mistra Jana Husa. Byla to právě Jednota bratrská, která utvářela jeho náboženské a nejspíše i pedagogické názory v jeho počátcích. „Jednota, aspoň v dobách svého rozkvětu, ujímala se pečlivě každého, kterého se jí dostalo rodem či volbou, a vedla jej od stupně k stupni mravního zdokonalování...“² I tyto vlastnosti se v jeho díle určitým způsobem odrážejí.

Rok 1600 je přelomový nejen z hlediska přelomu století, ale také z hlediska nábožensko-kulturního. Evropa jasně směřuje ke konfliktu. A právě víra sehraje jednu z hlavních rolí, což pocít'ují především nekatoličtí křesťané. Ti si začínají se stále větší naléhavostí uvědomovat, že jedinou možností jejich záchrany by mohla být vzpoura proti panovníkovi.³ Stejně mínění měl i Komenský v pozdějších letech v exilu, kdy jeho snahy směřovaly k „osvobození“ národa od Habsburské nadvlády.

Zásadní událost počátku sedmnáctého století, Třicetiletá válka, se nakonec odehrála přímo na našem území a měla fatální následky nejen pro české nekatolíky. Určila směřování našich zemí na dalších 300 let. Vítězství Habsburků znamenalo přerušení humanisticko-reformačních změn a upevnění moci panovníka

² Kopecký, Patočka, Kyrásek. Jan Amos Komenský. Nástin života a díla. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1957, s. 29.

³ Válka, Josef. Myšlenkové ovzduší české společnosti na přelomu 16. a 17. století. In: Studia Comeniana et historica 55-56 (XXVI) 1996.

habsburského rodu. Katolická moc opětovně získala absolutní nadvládu nad vzděláním a cenzurou a křehká náboženská tolerance se změnila v naprostou intoleranci.

Právě náboženská intolerance na našem území se dotkla Jednoty bratské a Komenského osobně. Následky Bílé hory znamenaly pro Čechy období kruté represe a systematické ničení všeho nekatolického. Jako nekatolický biskup a odmítající se vzdát vlastní víry, neměl Komenský jinou možnost než emigrovat z vlasti.

Bezprostředně po porážce píše Komenský tzv. útěšné spisy, kde se smiřuje s tragickým osudem a adaptuje se na porážku. K tomuto jeho období se řadí i jeho mistrovské dílo *Labyrint světa a ráj srdce*.⁴

Tato jeho adaptační ideologie však netrvá dlouho. Od roku 1723 začíná působit jako politicky myslící autor a snaží se svým dílem přispět k tomu, aby český národ a jednota přežily těžké chvíle po české válce a samotné její důsledky.⁵ To je chvíle, kdy se začíná rodit jeho pansofická koncepce vrcholící v jeho díle *Obecná porada o nápravě věcí lidských*.⁶

Komenský po odchodu do nuceného exilu nepřestal věřit v příznivý konec války, který bohužel nepřišel. „Zklamání, že konec třicetileté války nepřinesl exulantům možnost návratu do vlasti, prohloubilo jeho úvahy v tom smyslu, že hledal stále bolestněji všechno, co lidi může spojovat, aby nápravné akce měly co nejširší základ.“⁷ Komenský se přesto snažil i ve vyhnanství o šíření českých knih a udržování vědomí náboženské a národní příslušnosti, ačkoli Jednota bratrská ve vyhnanství v podstatě zahynula.⁸

Komenský byl nucen strávit zbytek svého života v cizině. Dlouho se však nevzdává naděje na porážku Habsburků. K tomu měly mimo jiné i dopomoci jeho spisy a kontakty, které si díky své vynikající pedagogické činnosti získal. Jeho pedagogické úsilí je světově známé a tato práce bohužel nemá prostor se jim

⁴ Kalivoda, Robert. Husitská epocha a J. A. Komenský. Praha: Odeon, 1992, s. 197.

⁵ Polišenský, Josef. Jan Amos Komenský a jeho odkaz dnešku. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 13.

⁶ Kalivoda, Robert. Husitská epocha a J. A. Komenský. Praha: Odeon, 1992, s. 197.

⁷ Čapková, Dagmar. Úvod. Komenského Obecná porada a její význam. In: Komenský, Jan Amos: Obecná porada o nápravě věcí lidských. I. svazek. Praha: Svoboda 1992, s. 13.

⁸ Hendrich, Josef. Jan Amos Komenský ve světle svých spisů. Praha: Družstevní práce, 1941, s. 23-24.

věnovat, ačkoli i v nich se odráží jeho filozofické a náboženské představy, neboť jak již bylo zmíněno, u Komenského nelze jedno radikálně oddělit od druhého.

Komenský si svojí činností získává poměrně záhy mezinárodní ohlas. Postupně pobývá v Polsku, Švédsku nebo třeba Nizozemí. Roku 1641 dostává pozvání z anglických parlamentárních kruhů k návštěvě a projednání jeho pansofické činnosti. K tomuto jednání sice kvůli povstání v Irsku nedošlo, Komenský se přesto zapsal do londýnských dějin, a to především svojí tezí univerzálního jazyka. V Londýně Komenský píše *Via Lucis*, kde se poprvé myšlenkou univerzálního jazyka zabývá. Píše zde o lidském zmatku a hříchu, ze kterého lidstvo může vyvést teprve zásah Krista. K tomu je ale zapotřebí i lidské pomoci a jednou z takových je příprava cesty světla a spojení lidí pomocí společného jazyka.

„Uvnitř rozbouřeného století bude však Komenský se svými reformními názory narážet na stále větší odpor a nepochopení. I z jeho korespondence vidíme, že praktické a utilitaristické zájmy Komenského podporovatelů se dostávaly do konfliktu s jeho vizemi o budování nové lidské společnosti, vizemi nerealistickými z hlediska mužů praxe a politiky.“⁹

Bohužel pro Komenského válka trvá příliš dlouho a Habsburkové místo porážky stále upevňují svoji moc. Komenský naopak postupně ztrácí svoji víru v jejich porážku a dokonce i podporu předních evropských osobností. Nadále sice pracuje na svém poradním díle, stahuje se však čím dál více do ústraní.

Komenský umírá 15. listopadu 1670 v Nizozemí, kde ho jeho přátelé De Geerové nechali pohřbít ve valonském kostelíku v městečku Naarden.¹⁰ Svoje finální, v podstatě celoživotní dílo nejen že nevydá, ale dokonce se mu jej ani nepodaří dokončit.

Jak je tedy z výše řečeného jasně vidět, byla to právě víra, která sehrála zásadní roli při formování Komenského a jeho díla. A ačkoli toto dílo upadlo po jeho smrti na čas v zapomnění, je i dnes předmětem mnoha teorií a bádání.

⁹ Floss, Pavel. Poselství J. A. Komenského současné Evropě. Brno: Soliton 2005, s. 45.

¹⁰ Polišínský, Josef. Jan Amos Komenský a jeho odkaz dnešku. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 35.

1.2 Víra v Komenského díle

Když Popelová¹¹ vysvětluje základní a originální pojmy v Komenského filozofii, mluví především o pansofii, vševědě. Předpona *pan* přitom značí důraz na souhrnnost, celistvost a systémovost vědění, kterého chce myslitel dosáhnout a zároveň zprostředkovat jej co největšímu počtu lidí. Zároveň se také tato předpona interpretuje jako spojení světského a božského poznání.

„Komenský se snaží racionalizovat a pochopit vztah boha a světa, najít mezi nimi co nejužší vztah. Bůh pro sebe mu není bohem: bůh je kořenem, z něhož vyrůstá svět.“¹² Bůh je to, k čemu vše směřuje.

Komenský byl hluboce věřící a jako takový věřil, že rozpor mezi vědou a vírou může být jen zdánlivý, zapříčiněný naší nedokonalostí. „Jediný jest stvořitel všech věcí, Bůh, a proto stejnou řečí musí mluvit tři knihy boží, kniha přírody, kniha mysli lidské a kniha Písem.“¹³

Vztah vědy a víry má v Komenského díle ontologické základy v pojetí univerza jako organického celku. Hlavní význam má panharmonie a univerzální paralelismus vrstev univerza, v každé jeho části se odráží struktura celku. Klíčové postavení v univerzu, jehož je Bůh stvořitel, má člověk, který je v podstatě propojením světa hmotné přírody a světa duchovního. Boží řád univerza lze tedy zkoumat vědou o přírodě (přírodovědou), vědou o člověku (sociologií, politikou) a vědou o Bohu (teologií).¹⁴ Komenský si vzal za cíl pomocí své pansofie ukázat, že všechny tyto složky mohou existovat v harmonii.

Pro Komenského je i příroda určitou teologií, neboť svět je manifestací Boha, je to živé, organické bytí, příroda je přirozená, Bohem vtisknutá síla umožňující každé bytosti být správným způsobem.¹⁵

¹¹ Popelová, Jiřina. *Filozofia Jana Amose Komenského*. Bratislava: Pravda, 1986, s. 9.

¹² Floss, Pavel. *Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského*. Přerov: Městský národní výbor, 1968, s. 28.

¹³ Hendrich, Josef. *Jan Amos Komenský ve světle svých spisů*. Praha: Družstevní práce, 1941, s. 9.

¹⁴ Čapková, Dagmar. *Vztah vědy a víry u Komenského*. In: *Studia Comeniana et historica* 51 (XXIV) 1994, s. 96.

¹⁵ Palouš, Radim. *Komenského boží svět*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 25.

Komenský představuje neproblematické spojení teologie a filozofie. Bůh, o kterém Komenský hovoří, je Bohem praotců, Otcem Ježíše Krista a zároveň i Bohem filozofů.¹⁶ Sám Komenský píše, že filozofie je bez božího zjevení kusá.¹⁷

Když Sadler píše o základech Komenského filozofie, srovnává Komenského s jeho současníkem Descartem. Komenského vidí jako jiný typ filozofa už jen proto, že hlavní rozdíl jejich pohledu na filozofii byl teologický. Zatímco Descartes přijímá ideu Boha kvůli své představě dokonalé bytosti, kterou může pouze předpokládat, u Komenského je víra v Boha výchozím bodem, nikoli pouhou hypotézou ke zdůvodnění závěrů.¹⁸

„Základy, z nichž se podle Komenského vyvinul tento svět a které byly z něčeho stvořeny přímo Bohem, jsou látka (materia), světlo (lux) a duch (spiritus). Komenský je nazývá principy (počátky).“¹⁹ Ze shluku tří principů vychází pohyb, jehož příčinou je světlo. Světlo přitom vnímá jednak jako základní princip, jednak metaforicky. Komenský byl téměř posedlý metaforou světla jako prostředku, kterým je lidské porozumění osvětlené tak, že vnímá podstatu věci, a ne pouze jejich vnější vzhled.²⁰

Komenského teologie je vystavěna především na triadismu Bůh Otec – Syn Boží – Duch svatý. Bůh se ze své podstaty, lásky, zjevuje člověku v podobě jeho syna Ježíše Krista. Tyto dva pak nerozlučně spojuje Duch svatý v jediné božství.²¹ Ježíš Kristus tak plní roli jakéhosi prostředníka mezi člověkem a Bohem.²² Podobně jako dává do trojice principy, knihy boží a vědy poznávající univerzum, doplnil přirozené světlo (základní princip) a světlo Boží milosti o světlo lidského rozumu.

¹⁶ Kubáč, Vladimír. Komenský, Starý zákon a Židé. In: *Studia Comeniana et historica* 51 (XXIV) 1994, s. 21.

¹⁷ Soudilová, Věra. K teologickému aspektu Komenského irénismu. In: *Studia Comeniana et historica* 51 (XXIV) 1994, s. 25.

¹⁸ Sadler, John (ed.). *Comenius*. London: Macmillan Company, 1969, s. 19.

¹⁹ Floss, Pavel. *Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského*. Přerov: Městský národní výbor, 1968, s. 9.

²⁰ Sadler, John (ed.). *Comenius*. London: Macmillan Company, 1969, s. 21.

²¹ Palouš, Radim. *Komenského boží svět*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 21.

²² Čapková, Dagmar. Vztah vědy a víry u Komenského. In: *Studia Comeniana et historica* 51 (XXIV) 1994, s. 100.

Komenskému byla blízká přirozená teologie, idea Boha je dle něj poznatelná přirozeným, duchovně osvíceným rozumem. Člověk je Komenským skrze zdůraznění jeho tvořitelské činnosti pozdvihován k Bohu, což je v rozporu s některými teologickými systémy, které naopak mezi Bohem a člověkem staví propast. Komenský dával před dogmatickými systémy přednost životní praxi a optimistické zbožnosti, podobně jako tomu činila jeho Jednota bratrská. Významným rysem jeho pojetí náboženství, stejně jako filozofie, byla neustále se prohlubující myšlenka tolerance a možnosti jejího uskutečnění.²³

Komenského víra není trestající a zapuzující „zbloudilce“, místo boje vyzývá Komenský ke smíření a nalezení souladu. Zdroj jeho mravní síly je v Jednotě bratrské,²⁴ která formovala počátky jeho života. Jemu stejně jako všem českým bratřím, šlo více o zbožnost a mravnost než o dogma, náboženství má osvětlit charakter. Život zbožný a mravný, život křesťanský, má být úlohou a cílem každého člověka.²⁵

Komenský v *Cestě světla* hned v první kapitole představuje svoji hlavní myšlenku, a sice že svět je školou boží milosti. Sám autor mluví o tom, že minimálně části práce jsou předejrou pansofických snah. Není proto divu, že *Cesta světla* začíná pobídkou světu žít „v souladu se svým jménem a vykonávat vůli svého Stvořitele a dále chceme ukázat cesty k tomu jasně vedoucí, které zjevuje Bůh.“²⁶ Svět samotný nazývá školou, což je také jeho základní kámen pro pedagogické snahy, které jsou určeny především právě pro nápravu onoho světa.

Vztah člověka ke světu je pro Komenského vztahem žáka ke svému učiteli. Z přírody by se člověk měl učit tomu dobrému a zároveň by měl odporovat tomu zlému, jak to předvádí Bůh. Svět přírody je dle Komenského první školou lidské moudrosti. Tu doplňují škola Písma svatého a škola lidského nitra-svědění. Idea všelidské školy se stává ideou školy světové, která však nakonec není nic jiného než

²³ Čapková, Dagmar. Vztah vědy a víry u Komenského. In: *Studia Comeniana et historica* 51 (XXIV) 1994, s. 101.

²⁴ Somr, Miroslav; Hrušková, Lenka; Opekárová, Ludmila. *Tři životy v proměnách času: Jan Hus, Jan Amos Komenský, Tomáš Garrigue Masaryk*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2014, s. 73.

²⁵ Masaryk, T. G. J. A. Komenský. Vyd. 2. Praha: Státní nakladatelství, 1920, s. 8 - 9.

²⁶ Komenský, Jan Amos. *Cesta světla*. 2. vydání. Blansko: Miloš Palatka – ALMI, 2014, s. 33.

idea Božího světa.²⁷ Komenský nás tak nakonec dovádí k jeho myšlence, že vychovávání je samou podstatou Božího světa jakožto harmonického univerza.²⁸

Mezi komeniology není pochyb o tom, že Komenský svému poslání rozuměl primárně religiózně. Je nutné však zmínit, že chápání religiozity v dnešní době a době Komenského se liší. *Religio* znamená pro Komenského opětovné navazování zpřetrhaného svazku, nápravu pokaženého vztahu k Bohu.²⁹ A tím se opět dostáváme k podstatě Komenského životního díla, nápravě člověka, která se však v Komenského pojetí dá jen těžce oddělit od jeho víry v Boha.

Náprava světa skrze člověka je dle Komenského nutná, svět v takovém stavu, plném válek a nesnášenlivosti, totiž nemůže být Božím záměrem. „*Dosud však nevidíme takový stav světa a církve, takovou záři světla obracející všechny k sobě, a spoutanou moc knížete tmy. Zbývá tedy, aby nastal, protože je třeba, aby se vrchovatě naplnilo všechno, co je předurčeno úmyslem Božím a předpovězeno ústy Božími.*“³⁰

Svět byl stvořen Bohem s určitým osudem a cílem, je jedinečný a neopakovatelný, jako je jedinečný i jeho Stvořitel. A stejně jako je dokonalý Bůh-Stvořitel, bude i jeho dílo jednou dokonáno. Stejně jako je Bůh tvůrce, i jeho stvoření mají tento jeho atribut a svým tvořením se podílejí na dokonání světa.³¹ To jsou základní teze Komenského světa, který vidí jako dramatické dění, a s jakými tvoří své dílo. Veškeré Komenského počínání spojuje jeho zbožnost a oddanost Bohu.³²

²⁷ Palouš, Radim. Komenského boží svět. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 51 – 53.

²⁸ Tamtéž, s. 57.

²⁹ Palouš, Radim. Komenský – náboženský myslitel. In: *Studia Comeniana et historica* 51 (XXIV) 1994, s. 7 - 8.

³⁰ Komenský, Jan Amos. *Cesta světla*. 2. vydání. Blansko: Miloš Palatka – ALMI, 2014, s. 57.

³¹ Palouš, Radim. Komenského boží svět. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 36.

³² Tamtéž, s. 19.

2. Chápání člověka v díle Komenského

Josef Válka píše o 17. století jako o katastrofickém, zejména v politickém myšlení, rozvoji skepse a pesimistické antropologie. Komenský je však s tímto obecným postojem v rozporu, neboť neopustil princip novoplatónského renesančního optimismu.³³ Podobně se o Komenském vyjadřuje i Robert Kalivoda, kdy u Komenského zdůraznil právě jeho „optimistickou antropologii, podle níž je člověk obrazem Boha, ale zároveň nositelem božích potenci se schopností neustálého sebezdokonalování, v němž rozhodující úlohu má celoživotní vzdělávání.“³⁴ Právě z jeho chápání člověka jako božího odrazu vyvodil, že člověk není ve své podstatě špatný, pouze zkažený a díky tomu je možná jeho náprava. A právě náprava člověka je základním východiskem filozofické koncepce Komenského.

Komenský se snaží najít spojitosti ve světě a ne jinak tomu je mezi živými bytostmi. Dle Komenského nejsou od sebe druhy věcí a bytostí neproniknutelně odděleny, ale postupně přechází od nižšího stupně k vyššímu. Postupuje tak od základních principů vody, vzduchu a kamene k nejprve nižším živočichům, ptákům a rybám, k bytostem vyšším. Mezi člověkem a savcem pak vidí mezistupeň tvořený opicí. Za vrchol tohoto propojení považuje Komenský Boha, který je od člověka oddělen mezistupněm tvořeným anděli.³⁵

Poměrně zásadní otázku řeší Komenský i ohledně stvoření člověka, především pak otázku původu jeho duše, která je dle něj nehmotná a nesmrtelná. Komenský tvrdí, že duše nebyla stvořena z ničeho a nepřistupuje jako nějaké nové jsoucno k lidskému tělu. Lidská duše se vyvinula z duše živočišné, která tak dostává nový rozměr, novou dokonalost.³⁶ Lidská duše je tak dle Komenského pouze součástí propojení světa, nevznikla žádným nadpřirozeným způsobem, ale jako výsledek zdokonalování světa k stále vyšším formám bytí.

³³ Válka, Josef. Komenský v evropské kultuře 17. století. In: *J. A. Komenský a kultura jeho doby*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1992, s. 13.

³⁴ Robert Kalivoda. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-13]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/kalivo.html>

³⁵ Floss, Pavel. Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského. Přerov: Městský národní výbor, 1968, s. 13.

³⁶ Floss, Pavel. Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského. Přerov: Městský národní výbor, 1968, s. 14.

Pro Komenského je typická jeho snaha vyloučit přímý zásah Boha, což má zásadní vliv i na jeho nápravné snahy. „Komenský poukazuje na to, že bůh (i podle slov bible) člověka jen »formativ« (utvořil, v hebrejském textu *ladzar*), nikoliv »creativ« (stvořil). A ono utvoření neznamena přímý zásah do běhu věcí, nýbrž jen to, že ve vývoji přírody se rozvíjí původní záměr boží.“³⁷ Tento výklad tak poskytuje člověku a světu obecně určitou svobodu. Bůh zasahuje do lidských dějin, aby projevil svoji lásku, avšak neovlivňuje rozhodnutí lidské vůle. To, co člověka odlišuje od nižších bytostí, není podle Komenského ani tak rozum, jako spíše vůle.³⁸

Člověk je pro Komenského středem všech věcí. Neustále překonává sám sebe, je vrcholem přírody, ale také příčinou zla a bídy. Jedná se o dvě strany téže mince – obojí symbolizuje lidskou svobodu. „Člověk, ačkoliv je nejvznešenější bytostí co do podstaty, faktickou realitou svého života je stvořením zatím nejubožejším.“³⁹ Úkolem člověka je navrátit svět do svého „centra“, lidský čin tak otevírá nové možnosti bytí. Bojem člověka o budoucnost pak vznikají lidské dějiny.

Komenského člověk je člověkem práce, pohybu a činnosti, činnosti ukázněné, metodické, plánované, organizované a ekonomické, která má vždy na mysli celkový obraz. Jedná se tak o činnost moderního člověka, který ale nemůže být pod vlivem autoritářské a dogmatické staré školy. Právě to je jeden z hlavních motivů Komenského pedagogických snah.⁴⁰

Koncepce člověka je u Komenského aplikací humanistických a demokratických principů křesťanství. Pokouší se aktualizovat božské přívlastky prisuzované člověku teologií. Lidská přirozenost je dle něj svobodná, vznik státu a soukromého vlastnictví vnímá jako nepřirozený stav tohoto světa vzniklý pádem člověka, jsou nutným zlem.⁴¹

V Komenského filozofii se objevuje také idea ovládnutí přírody člověkem, která se v jeho době teprve začala rozvíjet. Komenský tvrdí, že na světě není nic, co

³⁷ Floss, Pavel. Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského. Přerov: Městský národní výbor, 1968, s. 15.

³⁸ Tamtéž, s. 29.

³⁹ Tamtéž, s. 30.

⁴⁰ Kopecký, Jaromír; Patočka, Jan; Kyrásek, Jiří. Jan Amos Komenský. Nástin života a díla. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, s. 251 – 252.

⁴¹ Floss, Pavel. Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského. Přerov: Městský národní výbor, 1968, s. 39.

by člověk nemohl využít, napodobit nebo přetvořit pro svoji potřebu.⁴² Člověk sice vychází z přírody, avšak svým rozumem a vytvářející činností ji přerůstá, svojí tvorbou tak tvoří „nové světy“.⁴³ Je to právě onen čin, co dělá člověka člověkem.

Pozoruhodné je, že Komenský svými názory o člověku předjímá některé myšlenky, které jsou rozvinuty v německé klasické filozofii 18. a 19. století. Jedná se pak především o práci, která je Komenským vnímána jako specificky lidská vlastnost pozvedávající člověka nad přírodu.⁴⁴

Komenský je optimistickým myslitelem, staví na humanistických základech, má víru v lidskou přirozenost. Jeho koncept člověka jako vyvrcholení přírody mu umožňuje zdůraznit lidskou důstojnost, jeho rozumovou podstatu.⁴⁵

Komenského svět je světem křesťanským, má tedy i zde místo dokonalost božího řádu, ale také zlo. Příroda sama o sobě je dokonalá, avšak ne ve vztahu k člověku. Svět je dle Komenského labyrintem, kdy se věci mohou odchýlit od svého centra kvůli nedokonalosti člověka. Člověk by měl proto směřovat k nápravě a tedy i k harmonizaci světa věcí. Právě náprava světa prostřednictvím nápravy člověka má být vyvrcholením lidského počínání. Je posláním každého člověka, aby se snažil zdokonalit svět, což se Komenský svým dílem snaží lidem ukázat.

2.1 Obecná porada o nápravě věcí lidských

Všeobecná porada neměla být pouhým plánem do prázdna, ale skutečným programem, který má zahájit novou světovou epochu. Komenský se však ve své době se svým dílem nedočkal většího uznání, naopak dílo narazilo spíše na odpor, což mohl být také jeden z faktorů, proč se vydávání díla neustále odkládalo, přesto Komenský na jeho dopsání pracoval až do své smrti.⁴⁶

⁴² Floss, Pavel. Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského. Přerov: Městský národní výbor, 1968, s. 33.

⁴³ Floss, Pavel. J. A. Komenský a vědy o přírodě a člověku. Olomouc: Krajský pedagogický ústav, 1983, s. 15.

⁴⁴ Tamtéž, s. 56.

⁴⁵ Popelová, Jiřina. Filozofie Jana Amose Komenského. Bratislava: Pravda, 1986, s. 151.

⁴⁶ Kopecký, Jaromír; Patočka, Jan; Kyrásek, Jiří. Jan Amos Komenský. Nástin života a díla. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, s. 83.

Ještě než Komenský roku 1670 umírá, tuší, že je na konci svých sil a nezvládne dokončit své všenápravné dílo. Zúkoluje proto svého syna Daniela a své spolupracovníky jeho dokončením a vydáním. K tomu však bohužel nedojde. Navzdory snaze rodiny Geerů, kteří zadali práci na rekonstrukci Komenského rukopisu, dochází k vydání pouze části díla.⁴⁷

Tiskem se tak zachovaly pouze první dvě části, zbytek byl považován za ztracený.⁴⁸ Smrtí Komenského tak toto jeho dílo upadá do zapomnění na více než 200 let. Obrat nastává až ve 30. letech 20. století, kdy roku 1934 našel profesor Dmytro Čyževsky kompletní rukopis Obecné porady v knihovně sirotčince v Halle nad Sálou.⁴⁹

Všeobecná porada obsahuje sedm částí. Komenský rozděluje nejprve Poradu na tři části - úvod, vlastní soustavu a závěrku. Vlastní soustava se dále člení na její základ, dílčí pokyny a završení. Třetí dělení se týká dílčích pokynů, které se skládají ze tří knih - uspořádání všech věcí, uspořádání všeho smýšlení a uspořádání všech jazyků.

Kromě těchto částí Porada obsahuje i předmluvu, kde Komenský obšírně komentuje samotné schéma Poradního díla. Komenský pro usnadnění čtení opatřil počátek jednotlivých knih základním rozdělením toho, co která část díla představuje.

Porada je dílo, které bylo tedy myšleno jako podklad pro reálné jednání. Jak Komenského vševědné plány postupně přerůstaly ve všeobecnou nápravu věcí lidských, uvědomoval si Komenský nemožnost realizace těchto snah pouhým jednotlivcem. Jeho přáním byla účast celého vzdělaného světa realizovaná pomocí mezinárodní porady, jejímž podkladem by bylo právě jeho dílo.⁵⁰ Tato náprava a reformace má být vyvrcholením lidského počínání. A ačkoli značnou část výzev

⁴⁷ Kopecký, Jaromír; Patočka, Jan; Kyrásek, Jiří. Jan Amos Komenský. Nástin života a díla. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, s. 85.

⁴⁸ Hendrich, Josef. Jan Amos Komenský ve světle svých spisů. Praha: Družstevní práce, 1941, s. 118.

⁴⁹ O nález informoval profesor vědeckou veřejnost prostřednictvím odborných časopisů až roku 1935 viz Čapková, Dagmar. Úvod. Komenského Obecná porada a její význam. In: Komenský, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. I. svazek. Praha: Svoboda 1992, s. 26.

⁵⁰ Hendrich, Josef. Jan Amos Komenský ve světle svých spisů. Praha: Družstevní práce, 1941, s. 117 – 118.

burcujících člověka k univerzální reformě tvoří biblické argumenty, jsou jen doplňkem, nikoli kostrou Komenského koncepcí.⁵¹

První dvě části, *Panaugia* a *Panegersia*, mají přípravnou formu. Po těchto dvou přípravných částech následuje vlastní nápravné dílo. Všeobecná náprava se týká tří základních vztahů člověka ve světě – vztah k přírodě, k ostatním lidem a k tomu, co je nad člověkem. Od toho odvozuje potřebu reformy vzdělanosti, politiky a náboženství.⁵²

Vševědnou částí je kniha třetí, *Pansophia*, Komenským někdy nazývána také Pantaxie. Jejím úkolem je výklad řádu věcí. Další část se zabývá výchovou a řádem myšlenek – *Pampaedia*. Pátý díl obsahuje úvahy o umělém mezinárodním jazyku, a tím odstranění neporozumění ve světě – *Panglottia*.

Náprava kultury a udržení světového míru, tedy vlastní reforma vzdělanosti, politiky a náboženství, je náplní šesté části díla s názvem *Panothorsia*. Závěrečný díl, *Pannuthesia*, přináší napomenutí a povzbuzení těm, kteří by se účastnili budování vševědy a provádění všeobecné nápravy.

2.1.1 Panegersia

Úvod celého Poradního díla chce probudit lidské vnímání k dalšímu čtení a následné nápravě věcí lidských. Všeobecné probuzení, neboli *Panegersia*, má celkem 12 kapitol, kde se vymezují hlavního úkoly Obecné porady.

Komenský nejprve vysvětluje, co jsou to ony lidské věci, které je třeba napravit. Jsou to ty věci, které nás odlišují od nižších živočichů a naopak přibližují Bohu. Jedná se o duši a její tři složky – rozum, vůli a schopnost konat.⁵³

V této části Porady se vymezuje, co vše je dle Komenského v lidském světě špatně. V politice je problémem protirečení, že člověku je vrozená láska ke svobodě, kterou však vládcové nerespektují. Místo aby ve státě vládl pořádek a mír, propukají zde neustále spory o vládu a boje mezi lidmi. V náboženství vládne fanatismus a nesnášenlivost a filozofie se čím dál více zaplétá do nesmyslných sporů. Je potřeba

⁵¹ Floss, Pavel. Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského. Přerov: Městský národní výbor, 1968, s. 34.

⁵² Kopecký, Jaromír; Patočka, Jan; Kyrásek, Jiří. Jan Amos Komenský. Nástin života a díla. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, s. 87.

⁵³ Popelová, Jiřina. Filozofie Jana Amose Komenského. Bratislava: Pravda, 1986, s. 146.

sjednat náprava, neboť „*cílem poznání všech věcí je smír mysli s věcmi, [...] vlastním cílem politiky je duševní smír mezi lidmi, [...] vlastním cílem zbožnosti je tedy smír svědomí s Bohem.*“⁵⁴

Úkolem Panegersie je probudit lidi k vědomí bídy, nejednotnosti, rozervanosti lidských věcí a poukázat na příčiny takového stavu.⁵⁵ Cesta probuzení je postupná, nejprve musíme probudit sebe, to vyústí v probuzení ostatních až k probuzení Boha. Člověk je tím hybatelem, u kterého ona potřebná náprava věcí začíná.

2.1.2 Panaugia

Druhou knihou Porady je *Panaugia*, čili Všeobecné osvícení. Komenský zde hledá metody poznání a odstranění nedostatků a zmatků světa. Jako prostředek k nápravě určuje rozumové světlo. „*Na světě totiž nelze nalézt nic, co je všemu stejnou měrou společné, všechno stejnou měrou zasahuje, vším stejnou měrou hýbá, všechno utváří, přetváří a obšťastňuje, jako ona nejzářivější nebeská svítlna – slunce.*“⁵⁶

Komenský zde vysvětluje jeho nutnost, možnost a snadnost. Představuje zde tři zdroje onoho světla – příroda (boží výtvoř ve světě), lidská mysl (boží obraz) a Písmo svaté.⁵⁷ Světlo je zároveň univerzální, společné, nerozdělené, oživující a všespojující.⁵⁸ Zabývá se otázkou, jak spojit všechny druhy světla, které jsou podle Komenského ve světě přítomny, a jak může člověk ono světlo využít.

Panaugia tedy představuje adekvátní rozlité světla poznání všeho, veskrze a všemi, která má osvětit člověka a přivést jej k rozumu a reformě věcí lidských.

⁵⁴ Komenský, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. I. svazek. Praha: Svoboda 1992, s. 84 – 85.

⁵⁵ Kopecký, Jaromír; Patočka, Jan; Kyrásek, Jiří. *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, s. 87.

⁵⁶ Komenský, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. I. svazek. Praha: Svoboda 1992, s. 141.

⁵⁷ Popelová, Jiřina. *Filozofia Jana Amose Komenského*. Bratislava: Pravda, 1986, s. 154,

⁵⁸ Patočka, Jan. *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 365.

2.1.3 Pansofia

Po rozlítí světla je možné zavést řád, uspořádání věcí, což je předmětem třetí knihy, *Pansofie*. Všeobecná moudrost představuje nejrozsáhlejší část Porady, zabývá se uspořádáním všech poznatků o světě.

Bohužel je tato část natolik rozsáhlá⁵⁹, že jenom její rozbor by vydal na celou práci, proto se zde omezíme na její základy týkající se člověka a jeho místa v Komenského filozofické koncepci.

Pansofie je prvním výsledkem soustředění onoho rozumového světla, které Komenský představil v Panaugii. Soustředěné světlo zde dopadá na poměr člověka k věcem. Objevuje se tak řetězec věcí, který není nikdy přerušen a dovoluje nám tak ony věci zachytit jediným nazřením mysli.⁶⁰

Komenský zde představuje 8 stupňů světa. První stupeň je světem možným, který se nalézá v mysli každého individua, v jeho rozumu a vůli a zároveň v jeho výkonných schopnostech.

„Co je svět možný? *Je to úplná a dobře uspořádaná soustava myšlenek, totiž všeho, co si zdravá mysl může jasně představit, zdravě žádat a bezpečně vykonat. Je zřízena v mysli, aby člověk mohl rozhodovat o všem, cokoli se mu kdy naskytne...*“⁶¹

Komenský zde nadnáší 3 jasně odhalené pravdy. První zní: *každý člověk myslí*. Druhá říká že, *každý člověk si přeje dobro*. A za třetí, že *každý člověk může to, co je mu možné*. Tomu odpovídají také tři základní lidské činnosti – vědět, chtít, moci. Zdrojem možného světa je sám Bůh a jeho mysl, neboť Bůh je pravzor všech obrazů.

Druhý stupeň je svět pravzorový nebo také ideový, kdy se Komenský věnuje oněm pravzorům boží mysli, které jsou předobrazem možného světa. Člověk zde odhaluje zdroj své mysli – mysl věčnou.

⁵⁹ V českém překladu zaujímá Pansofie část prvního svazku a celý svazek druhý Všeobecné porady viz Komenský, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. I. – II. svazek. Praha: Svoboda, 1992.

⁶⁰ Patočka, Jan. Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 366.

⁶¹ Komenský, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. I. svazek. Praha: Svoboda 1992, s. 271.

Navazuje třetí stupeň světa, svět andělský. Jedná se o svět bytostí, které existují odděleně od boží mysli, ale jejich existence je duchovní, idejím nejbližší a Bohu nejpodobnější. Tedy se jedná o mezistupeň mezi světem božím a světem lidským.

Čtvrtým stupněm je svět materiální, kde Komenský představuje svoji koncepci přírody, a to včetně jeho pojetí člověka. Je to svět tělesný, s viditelnými stvořenými věcmi. Svět je konstituován ze tří základních prvků, o kterých jsme se zmínili již dříve – jsou to látka, duch a světlo. Ty se transponovaly do soli, rtuti a síry, základních principů všeho, co se v přírodě vyskytuje, včetně člověka. Komenský se zde zabývá různými lidskými atributy, jako jsou city, vůle, rozum, schopnosti nebo třeba neduhy.

„Člověku je dobře tehdy, když si v nejsladší harmonii uchovává spojení těla se svými duchy, duchů s duší a duše s Bohem. Pokud se od této harmonie upustí, může být člověku jenom zle.“⁶²

Hmotný svět je svým vrcholem v podobě člověka látkou pro světy další. Člověk tak svou činností vytváří další, nižší světy. Navazuje tak svět pátého stupně, svět lidské dovednosti, který je v podstatě ztotožňován s filozofií. Komenský se snaží podat zároveň encyklopedickou a filozofickou soustavu. Zabývá se zde principy těles, živly, nerosty, rostlinami, živočichy, lidskou přirozeností, případy věcí a samotnou lidskou dovedností. Svět lidské práce je závislý na přírodě, ale překonává ji, neboť činností dává člověk přírodě nový cíl a smysl.

Šestý svět je světem mravním, kde se mluví o morálce a mezilidských vztazích. Komenský začíná opět u jednotlivce, kdy se zabývá vztahem člověka k sobě samému, následuje vztah jednotlivce k jiným, nejprve k drobným společenstvím, následně ke státu a vrcholí vztahem k lidstvu samému. Kromě vztahů morálních do tohoto světa patří i vztahy ekonomické a politické.

Sedmý stupeň odpovídá náboženství, jedná se o svět duchovní. Sedmý svět obsahuje Komenského teologii a zároveň dovršení nauky o člověku. Právě zde se objevuje Komenského myšlenka prostředníka mezi Bohem a člověkem v podobě Ježíše Krista. Lidská práce a lidská organizace má svůj poslední cíl – naprostou jednotu všeho.

⁶² Komenský, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. I. svazek. Praha: Svoboda 1992, s. 492.

Poslední svět je dokonalý svět věčný, který v sobě pojímá světy předchozí. Jde o svět, kde se lidé navrací k Bohu.

„Skladba Komenského Pansofie má dvě tendence: Ze světa idejí emanují světy archetypů, andělů a hmotné přírody, na jejímž konci stojí člověk. Člověk svou činností však zase vytváří nové světy, které »emanují« z jeho tvorby. Svět lidské práce, hmotné lidské tvorby. Pak svět mravní, svět tvorby a rozvoje lidských vztahů a politiky a nakonec svět duchovní, v němž náboženským životem člověk dovršuje rozvoj (své) lidské bytosti a v němž se regeneruje nejen jako »bytost politická« (reforma společnosti), ale jako osobnost, jako jedinec s nesmrtelnou duší.“⁶³

2.1.4 Pampaedia

Úkolem čtvrté knihy, Pampaedie, je obrátit k řádu, který je nastolen díky Pansofii, mysl všech lidí. Kniha všestranného působení na člověka, tedy univerzálního vzdělání.

Pampaedie se tedy zabývá otázkou, jakým způsobem vštípit světlo myslí všem, a je považována za první skutečný výchovatelský systém.⁶⁴ Celkem ji Komenský dělí na 16 kapitol, kdy první 4 ukazují nutnost, možnost a snadnost toho, aby lidé byli učení všichni, všemu a všestranně. Následují Komenského požadavky na univerzální školy, knihy a učitele. Následujících osm kapitol postupně rozebírá sedm věkových skupin, neboli sedm škol od zrození po smrt. Komenského škola života vychází z 8 světů, jak je Komenský představil v Pansofii a staví tak oba systémy do jisté paralely. V závěru je nadnesen užitek, který by z takového uspořádání vznikl.⁶⁵

Komenský zdůrazňuje, že vzdělání je potřebné především proto, aby se z člověka nestal nečlověk. Princip univerzálnosti vede Komenského k požadavku vzdělání opravdu pro všechny, tedy včetně barbarských národů nebo třeba lidí handicapovaných.⁶⁶

⁶³ Floss, Pavel. Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského. Přerov: Městský národní výbor, 1968, s. 32.

⁶⁴ Patočka, Jan. Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 376.

⁶⁵ Komenský, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. III. svazek. Praha: Svoboda 1992, s. 13.

⁶⁶ Popelová, Jiřina. Filozofia Jana Amose Komenského. Bratislava: Pravda, 1986, s. 168 – 169.

Komenský je prakticky orientovaným badatelem, ale jeho pampaedie nakonec spočívá na jiné síle než jen autonomně lidské. Ani zde, při učitelském působení jakkoli poučeném a osvíceném, to není člověk – autokrat, kdo nakonec mění a „finalizuje“ svůj „výrobek“. Je to Bůh, který skýtá světlo.⁶⁷

2.1.5 Panglottia

Pátá kniha Panglottia, Všeobecné třídění jazyků, se zabývá myšlenkou nápravy společnosti na základě společného, univerzálního jazyka. „Neoddělitelnou součástí Komenského filozofického pojetí světa je i jeho myšlení o jazyce. Zásady a metodologické postupy, které v něm uplatnil, jsou totiž více či méně specifikovanými principy, z nichž se odvíjí celá stavba jeho světonázoru.“⁶⁸

V úvodní části Panglottie se nachází výzva všem národům. Komenský tedy svoji další knihu Porady začíná opět obrácením k člověku. Vysvětluje se zde potřeba univerzálního jazyka pro obecné porozumění celého světa, aby se mohli začít radit o společném blahu. Panglottia je tedy logicky nutná pro šíření Univerzálního vzdělání a Vševedy, které byly představeny v předchozích částech jeho díla.

Komenský mluví o společném Stvořiteli všech, který otevírá cestu k opětovnému sjednocení lidstva. Komenský apeluje na navrácení k cestám rozumu a snahám o nápravu nepravostí, jichž se jistě všichni dopouštíme, i na vzájemnou výměnu vědomostí, uskutečnitelnou právě za předpokladu vzájemného porozumění si. Potřebu univerzálního jazyka zdůvodňuje jako snahu o snazší komunikaci mezi lidmi, a zároveň jako prostředek svého konečného cíle, všennápravy.

Naším cílem je všeobecný styk národů dosažený pomocí odstranění jeho největší překážky – zmatení jazyků. *„Účinný lék proti rozervání lidské společnosti a pro její plné znovustmelení, světlo a radost tedy můžeme očekávat jedině od obnovení společného pojítka, totiž jazyka.“*⁶⁹

⁶⁷ Palouš, Radim. Komenský – náboženský myslitel. In: Studia Comeniana et historica 51 (XXIV) 1994, s. 8 - 9.

⁶⁸ Přívratská, Jana. K filozofické povaze univerzálního jazyka J. A. Komenského. In: Studia Comeniana et Historica 29 (XV) 1985, s. 163.

⁶⁹ Komenský, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. III. svazek. Praha: Svoboda 1992, s. 189.

Komenský hledá jazyk, který by se měl stát tím jediným společným. Jazyk, který by mohl mít několik jmen: rozumový, pravidelný, harmonický, přirozený, mystický, filozofický, pansofický, čistý a vybraný, společný, světový a lidský, jazyk vzdělanců. Všechny tyto názvy, které uvádí, jsou zároveň nároky, které na svůj nový jazyk klade.

Komenský k svému cíli, Panglottie čili Všemluvy, dochází skrze trojí cestu. „V jazykové koncepci Komenského *pantoglottie*, pěstování všech jazyků, znamená v životě jedince ovládnout vedle mateřštiny především jazyk sousedů, *polyglottie* je charakterizována potřebou ovládnout cizí jazyk regionální a následuje *monoglottie* ve formě jazyka univerzálního.“⁷⁰

Výjimečnost Panglottie ve srovnání s jinými konstrukty univerzální jazyka tkví v tom, že Komenský se neomezuje pouze na univerzální jazyk, ale zajímá se i o jazyky existující, národní, které by neměly společnou mluvou ztratit svůj význam. Zároveň je univerzální jazyk cestou k všenápravě, která zajišťuje všeobecný mír. Neoddělitelná součást celku Poradního díla.

*„Jako ze jsoucna se zrodila metafyzika, posvátný obor Boha Otce, jejíž taje byly otvírány v Pansofii, a jako myslí se zrodila logika, posvátný obor Boha Syna, jejíž taje byly sledovány hlavně v Pampaedii, tak konečně z řeči se zrodily nauky jazykové, posvátný obor Boha Ducha, jejichž tajemství byla pozorována hlavně zde v Panglottii.“*⁷¹

Komenský tíhne spíše k pojetí univerzálního jazyka jako hovorového prostředku, jenž by usnadnil styky mezi lidmi a vzájemně je k sobě přiblížil.⁷² Univerzální jazyk je tedy organickou součástí lidské všenápravy.

2.1.6 Panothorsia

Završení dílčích počínů uspořádání světa Komenský nazývá Panothorsia, Všeobecná náprava. Jedná se o završení Poradního díla, konečnou cestu k harmonii.

⁷⁰ Přívratská, Jana. Komenského koncepce panglottie v dobových i současných souvislostech. In: Cesty k lidské moudrosti a dokonalosti. České Budějovice 2000, s. 33.

⁷¹ Komenský, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. III. svazek. Praha: Svoboda 1992, s. 217.

⁷² Sousedík, Stanislav. Univerzální jazyk v české filozofii 17. století. In: Studia Comeniana et historica 40 (XX) 1990, s. 61.

Komenský se zde opět vrací k tomu, co je dle něj třeba opravit – konkrétně tedy filozofie, náboženství a občanské zřízení (politika). V oblasti vědění a filozofie mluví o lhostejnosti a nevšímavosti, v oblasti náboženství o bezbožnosti a oblast veřejné správy je největším problémem odcizování lidí a až nelidskost.

Cesta ke stavu harmonie a souladu je zde pojata jako univerzální sociální náprava vedená cestou světla, míru a spásy. Komenský požaduje změnu filozofie, politiky a náboženství. Nová filozofie pak rozsvítí světlo v naší mysli, nové náboženství přinese lidem spojení s Bohem a nová politika onen vytoužený mír.⁷³

*„Tedy nestačí filozofie čili láska k moudrosti, ale musí se dostavit sama moudrost, a to ne její stín, nýbrž tělo, ne část těla, nýbrž tělo celé, tedy nikoli sofie, nýbrž pansofie. Podobně nestačí politika nebo poliarchie (znalost spravovat města nebo říše). Tento poslední věk světa si žádá panarchii, to je znalost, jak udržovat v míru a rozkvětu veškerou lidskou společnost...“*⁷⁴

Základem pro nápravu je v první řadě potřeba nalézt a odstranit závady. Nejprve je nutné napravit kořeny lidských věcí (rozum, vůle, výkonné schopnosti), náprava pak teprve může pokračovat skrze náboženství, politiku i filozofii, kde bude propojeno, co předcházelo pokažení s novým.

K této nápravě se využívá nová univerzální filozofie, nové náboženství, univerzální politika a společný jazyk, jak jsou v práci předestřeny. Tyto jednotlivé složky je třeba uspořádat a to prostřednictvím tří mezinárodních institucí, které by fungovaly jako autority institucím národním. Byly by jimi mezinárodní akademie učenců a učitelů, mezinárodní konsistoře a mezinárodní mírový soud.⁷⁵

Nová obecná filozofie by měla uvádět lidskou mysl k dokonalému stavu. Tato nová filozofie se stane základem osvětleného věku. Nové náboženství, opravdu obecné, bude utvářet lidská srdce k dokonalému stavu. Náboženství bude příjemné, blažené, s myslí otevřenou a vírou, již se člověk spojuje s Bohem.

⁷³ Somr, Miroslav; Hrušková, Lenka; Opekarová, Ludmila. Tři životy v proměnách času: Jan Hus, Jan Amos Komenský, Tomáš Garrigue Masaryk. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2014, s. 67.

⁷⁴ Komenský, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. III. svazek. Praha: Svoboda, 1992, s. 329.

⁷⁵ Kopecký, Jaromír; Patočka, Jan; Kyrásek, Jiří. Jan Amos Komenský. Nástin života a díla. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, s. 88.

Nová obecná politika bude plnit funkci usměrňovatele lidské společnosti k dokonalému stavu. V řízení lidské společnosti se bude uplatňovat lidská moudrost, která napomůže zachování míru. „*Aby každý člověk, odnikud neznepokojován, měl možnost klidně žít a užívat co nejsvobodněji společné svobody, aby každá lidská společnost (menší, větší, největší) byla v takové svornosti, v jaké je sám svět, moudrostí Boží založený...*“⁷⁶

Člověk musí s nápravou začít sám u sebe, teprve poté se může pokračovat dále k rodině a následně k celé společnosti. Právě postupná náprava věcí je prostředkem k nápravě univerzální.

2.1.7 Pannuthesia

Zavírka, *obsahující porůznu opakované podněty k věcem tak žádoucím, k nimž vidíme tak jasně odkryté cesty*,⁷⁷ se nazývá Pannuthesia, Kniha o všeobecném povzbuzení. Cíl této poslední, spíše rétorické části Porady, je opětovně povzbudit a nadchnout k všenápravě.

Komenský zde ve jménu Božím vybízí k provedení návrhů prospěšných světu, jak je představil ve svém díle. Toto povzbuzení je určené všem, kdo se jej mohou nějak zúčastnit.⁷⁸

Pannuthesia je nedokončené dílo. Ačkoli Komenský plánoval celkem 16 kapitol, končí Povzbuzení nedokončenou větou v kapitole třinácté. A ačkoli si tak nemůžeme přecíst výsledek povzbuzení, neboli plesání církve, její poslání, stejně jako poslání celé Porady je jasné. Komenského dílo shrnující jeho filozofii, ač s teologickými základy a mnohými odkazy na Boha, je dílem určeným člověku jako součástí lidstva.

⁷⁶ Komenský, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. III. svazek. Praha: Svoboda 1992, s. 337.

⁷⁷ Komenský, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. I. svazek. Praha: Svoboda 1992, s. 69.

⁷⁸ Komenský, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských. III. svazek. Praha: Svoboda 1992, s. 463.

3. Komenský a české filosofické myšlení

Komenský je natolik výraznou osobností, že díla o něm můžeme nalézt v mnoha zemích světa, především však v Evropě. Naše země, jeho vlast, se studiem jeho života a díla zabývá systematicky v rámci Filosofického ústavu Akademie věd ČR. „V současné době je komeniologická skupina Filosofického ústavu AV ČR jediným pracovištěm v České republice, jež se odkazu Komenského věnuje systematicky jak v oblasti ediční, tak interpretační.“⁷⁹ Komenským se však také zabývají další vědecké instituce, ať už se jedná o univerzity nebo musea, ale také jednotlivé postavy českého komeniologického myšlení. V Uherském Brodě se dokonce nachází Museum J. A. Komenského s vlastním komeniologickým oddělením.

„V české filozofii se Komenským zabývali J. Kapras, T. G. Masaryk, F. Drtina, V. Hoppe, J. Tvrđý, E. Rádl, J. Patočka, J. Popelová, R. Kalivoda. Ze zahraničních autorů především J. Piaget, G. Sarton, E. Spranger, B. Suchodolski, K. Schaller, E. Schadel ad.“⁸⁰ Tak se píše v Lexikonu české literatury z roku 1993. Výčet samozřejmě není úplný, navíc od roku vydání publikace uplynulo již více než dvacet let. Přesto se stále jedná o literaturu, která je vhodná jako výchozí bod v oblasti hledání autorů, kteří se zabývají jednotlivými osobnostmi českého literárního pole. A ačkoli Komenského považují primárně za filosofa, je nesporným faktem, že se do českých dějin zapsal i jako spisovatel.

Jako prvního badatele o životě a díle Komenského uvádí Lexikon jméno Jan Nepomuk Kapras. Tato významná česká osobnost 19. století patří mezi naše přední psychology své doby. Jeho dílo se soustředilo především na filozofické otázky psychologie a byl také průkopníkem experimentální psychologie na našem území. Poměrně velkou část života strávil v roli učitele na střední škole, z čehož pravděpodobně pochází jeho zájem o Komenského jednak jako pedagoga, především pak jako filozofa. Komenskému Kapras věnoval své 3 monografie: *Stručný nástin*

⁷⁹ Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku. *Filosofický ústav AV ČR* [online]. [cit. 2017-03-07]. Dostupné z: <http://www.flu.cas.cz/cz/oddeleni-pro-komeniologii-a-intelektualni-dejiny-raneho-novoveku>

⁸⁰ Forst, Vladimír, ed. Lexikon české literatury 2: svazek II K-L: osobnosti, díla, instituce. Praha: Academia, 1993, s. 279.

Jana Amosa Komenského dušesloví (1892), *Jana Amose Komenského myšlenky psychologické* (1892), *Nástin filosofie J. A. Komenského* (1894). V poslední jmenované publikaci shrnuje Komenského filozofické názory vybrané z jeho děl, komentuje je a doplňuje dobovým kontextem.⁸¹

Tomáš Garrigue Masaryk je nám nejvíce znám jako náš první prezident, osoba, která se zasloužila o náš stát. Jde však také o sociologa, literárního kritika a především filosofa. Jako filosof se Masaryk zabýval krizí moderního člověka i filozofií světových dějin a filozofií demokracie. A podobně jako se věnuje dějinám světovým, buduje i filozofií českých dějin. „Jejich kontinuitu [...] se snaží vést od české reformace (bratrství) přes národní obrození k Havlíčkovi a Palackému.“⁸² I Masaryk viděl nezměnitelné místo Komenského v českých dějinách a věnoval mu svoji pozornost. Z jeho komeniologického bádání vyšla knižně jeho přednáška *J. A. Komenský*, kterou měl ve studentském spolku „Slavii“ k 300. výročí Komenského narození roku 1892.⁸³

František Drtina byl posluchačem filozofických přednášek Masaryka na FF UK a dal se na akademickou dráhu. Roku 1920 pobýval v Holandsku na přednáškovém cyklu a položil zde v Naardenu jménem československé vlády základní kámen pomníku Jana Amose Komenského. Drtina se stal předsedou Českého pedagogického muzea J. A. Komenského. „Komenského řadil mezi renesanční humanisty; viděl v něm jednoho z nejvýznamnějších utopistů začátku novověku.“⁸⁴ Co se týká komeniologické literatury, vyšla mu roku 1904 publikace *J. A. Komenský, zakladatel vzdělání lidového*, nebo 1909 *Komenského idea humanitní*.

Profesor filozofie a vedoucí filozofického semináře na FF MU Vladimír Hoppe ovlivněn myšlenkami Komenského navrhoval založit Mezinárodní akademii

⁸¹ Jan Nepomuk Kapras. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-04]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/kapras.html>

⁸² Tomáš Garrigue Masaryk. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/masar.html>

⁸³ Masaryk, T. G. *J. A. Komenský*. Vyd. 2. Praha: Státní nakladatelství 1920.

⁸⁴ František Drtina. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/drt.html>

duchovního života a Ligu duchovního míru. Jana Amose považoval za jednoho z nejvýznamnějších myslitelů minulosti.⁸⁵

Josef Tvrďý absolvoval filozofii a klasickou filologii na FF UK, kde byl posluchačem například Masaryka nebo Drtiny. O Komenském nenapsal monografii, ale několikrát se mu věnoval v časopiseckých příspěvcích, např. *Komenského filosofie* (Komenský, 1938) nebo *Komenský a Descartes* (AC, 1959). Poslední jmenovaný článek přitom vychází až posmrtně, neboť Josef Tvrďý umírá 1942 v Mauthausenu.⁸⁶

Na české filozofické scéně měl svůj nemalý podíl i Emanuel Rádl jakožto dlouholetý předseda Jednoty filozofické. Jeho bibliografické dílo je velmi rozsáhlé, soustavně se zabýval dějinami filosofie, v letech 1932-33 vyšly dva svazky jeho *Dějin filosofie*. Roku 1939 vyšly dvě jeho studie v jednom díle - *Věda a víra u Komenského*. Publikace obsahuje jeho dříve samostatně uveřejněné studie *Věda a víra u Komenského* a *Přírodní filosofie Komenského*.

Jedním z nejvýznamnějších filosofů zabývajících se mimo jiné Komenským byl beze sporu Jan Patočka. Jeho studie o Komenském vyšly dokonce ve 3 svazcích⁸⁷. Stejně tak byl činný v korespondenci s komeniologi.⁸⁸ Byl vědeckým pracovníkem Pedagogického ústavu J. A. Komenského ČSAV, kde se podílel na překládání, vydávání a komentování Komenského díla. Komenského „pedagogiku“ chápal v širších souvislostech jako jeden z pokusů najít východisko z „labyrintu“ doby obracením ducha k celku a řádu světa.“⁸⁹ Mezi jeho díla o Komenském patří např. *O filosofii J. A. Komenského* nebo *Jan Amos Komenský: Nástin života a díla*, kdy Patočka na biografii spolupracoval s dalšími významnými mysliteli, kterými jsou Jaromír Kopecký a Jiří Kyrášek.

⁸⁵ Vladimír Hoppe. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-13]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/hoppe.html>

⁸⁶ Josef Tvrďý. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-13]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/tvrdy.html>

⁸⁷ Patočka, Jan. *Komeniologické studie I. - III.: soubor textů o J. A. Komenském*. Praha: OIKOYMENH, 1997-2003.

⁸⁸ Patočka, Jan. *Korespondence s komeniologi*. Praha: OIKOYMENH, 2011.

⁸⁹ Jan Patočka. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-13]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/patock.html>

Velmi významnou komenioložkou byla Jiřina Popelová. Tato profesorka filozofie se od 50. let zabývala především dějinami české a světové filozofie a etikou. „V knize *J. A. Komenského cesta k Všenápravě* (1958) se (jako jedna z prvních u nás) ujala úkolu „provést integrální filozofickou analýzu Komenského myšlení [...] a ukázat, že Komenského filozofické a náboženské názory jsou základem, na němž spočívá všechna jeho další činnost teoretická i praktická.“⁹⁰ Napsala několik komeniologických studií a roku 1985 vyšlo na Slovensku shrnující dílo jejích komeniologických myšlenek v monografii *Filozofia J. A. Komenského*.

Robert Kalivoda byl jako první český filozof „přes odpor některých oficiálních ideologů poctěn v r. 1962 Státní cenou za knihu *Husitská ideologie*.“⁹¹ Husitství zkoumal v širokém kontextu, díky čemuž nemohl opominout ani Komenského. Z jeho bibliografie lze uvést publikaci *Husitská epocha a J. A. Komenský*, která byla zamýšlena jako druhý díl jeho nejvýznamnější práce *Husitská ideologie*, kde se měl uzavřít vývoj české reformace od husitské revoluce k Janu Amosi Komenskému.⁹² Dílo se mu bohužel nepodařilo dokončit kvůli politické situaci v Československu. Publikace vyšla až k 400. výročí narození Jana Amose z publikovaných monografických článků v časopise *Studia Comeniana et Historica* od roku 1983.

I další žák FF UK, tentokrát posluchač J. Patočky, Radim Palouš se zabýval Komenským. Tento mezinárodně činný vědec získal hned několik ocenění, mezi nimi byly i Cena ČSAV za edici souboru Patočkových komenian (Praha 1990) a mezinárodní Komenského cena (Scheidegger Price, Holandsko 1992).⁹³ K jeho dílům patří například *Komenského Boží svět* (1992).

Celoživotním zájmem profesorky Dagmar Čapkové se stal Jan Amos Komenský. Založila oddělení pro studium života a díla J. A. Komenského Státní pedagogické knihovny v Praze a přes 30 let působila v oddělení komeniologie a dějin

⁹⁰ Jiřina Popelová. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-13]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/popel.html>

⁹¹ Robert Kalivoda. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-13]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/kalivo.html>

⁹² Kalivoda, Robert. *Husitská epocha a J. A. Komenský*. Praha: Odeon, 1992, s. 5.

⁹³ Radim Palouš. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-14]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/palous.html>

pedagogiky v Pedagogickém ústavu J. A. Komenského při ČSAV Praha.⁹⁴ Její práce o Komenském je poměrně rozsáhlá. Za vše bychom mohli zmínit *Vzdělávání malých dětí v pojetí universálního celoživotního vzdělávání v díle J. A. Komenského* (1972) nebo *Myslitelsko-vychovatelský odkaz J. A. Komenského* (1987).

Z olomouckých osobností bychom nemohli opominout Pavla Flosse. Působil několik let jako komeniolog v Komenského muzeu v Přerově a v Uherském Brodě. Byl organizátorem mezinárodních komeniologických kolokvií a od roku 1971 redigoval časopis *Studia Comeniana et Historica*. Svoji pozornost věnoval jednak mírně opomíjeným filozofům středověku jako Jan Filiponos Grammatikos, jednak myslitelům formy Kusánský a Komenský. Filozofické myšlení Komenského chápe jako jeden z vrcholů christianizace novoplatonismu.⁹⁵ Mezi jeho díla týkající se Komenského patří *Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského* (1970), *J. A. Komenský a vědy o přírodě a člověku* (1983) nebo *Poselství J. A. Komenského současné Evropě* (2005).

Vědeckých a badatelských osobností, které se tím či oním způsobem nějak dotkli Komenského a jeho díla je samozřejmě nesčetně. Dokazuje to i fakt, že Komenského dílo je i dnes neustálým zájmem českých i zahraničních autorů. V této práci není místo, abychom je všechny vyjmenovali, ale předkládaný přehled by měl pojmut ty nejzákladnější z osobností, které se významnou měrou podíleli na představení Jana Amose Komenského odborné i laické veřejnosti.

3.1 Komeniologické časopisy a konference v ČR

3.1.1 Acta Comeniana

Jedno z nejstarších odborných periodik zaměřených na Komenského jsou *Acta Comeniana*. Impulz k založení časopisu vyvstal po roce 1892, kdy velké oslavy třístého výročí narození J. A. Komenského vedly k oživení zájmu o jeho osobu, činnost a dílo. První orgán věnovaný výhradně komeniologii byl založen v Berlíně pod názvem *Měsíčník Společnosti Komenského*. Měsíčník se však postupně

⁹⁴ Dagmar Čapková. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-14]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/capkva.html>

⁹⁵ Pavel Floss. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-14]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/flosp.html>

vzdaloval svému původnímu poslání, a tak moravské učitelstvo k příležitosti vydání souboru Veškerých spisů Jana Amose Komenského rozhodlo o vzniku samostatného časopisu, který měl dopomoci propagaci a popularizaci Komenského díla. Časopis byl založen roku 1910 pod redakčním vedením Jána Kvačaly pod názvem *Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského*.⁹⁶

Vydávání časopisu bylo přerušeno druhou světovou válkou. Následný poválečný vývoj vedl k tomu, že k obnovení časopisu mohlo dojít až po usnesení strany a vlády o vydávání spisů Komenského. Redakci pod vedením Otakara Chlupa a Josefa Brambory se podařilo ke spolupráci získat většinu dřívějších komeniologů i komeniologie nové.⁹⁷ V této obnovené úpravě časopis fungoval až do roku 1969, kdy se změnil na mezinárodní revue *Acta Comeniana* publikující články v angličtině, francouzštině, němčině, ruštině a ve výjimečných případech i jiných jazycích (např. latina, španělština). Vzhledem k nepravidelné periodičnosti vydávání časopisu se autoři rozhodli respektovat i původní číslování ročníků Archivu.⁹⁸

V současné době se jedná o mezinárodní vědecký časopis pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku. Je vydáván nakladatelstvím FILOSOFIA, nakladatelstvím Filosofického ústavu AV ČR. Vychází jednou ročně a tiskne příspěvky v češtině, angličtině, němčině a francouzštině. Příspěvky podléhají recenznímu řízení a posudky dvěma odborníků. „*Acta Comeniana* jsou otevřena příspěvkům komeniologickým a rovněž studiím z dějin filosofie, vědy a vědění, vzdělání, literatury, politického a náboženského myšlení raného novověku. Zvláštní nikoli však výlučná pozornost je věnována intelektuálním dějinám střední Evropy.“⁹⁹

⁹⁶ Bibliografie článků: Bibliografie AJAK 1910-1961. *Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku* [online]. [cit. 2017-03-15]. Dostupné z: <http://komeniologie.flu.cas.cz/cz/acta-comeniana/bibliografie-clanku>

⁹⁷ Bibliografie článků: Bibliografie AJAK 1910-1961. *Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku* [online]. [cit. 2017-03-15]. Dostupné z: <http://komeniologie.flu.cas.cz/cz/acta-comeniana/bibliografie-clanku>

⁹⁸ Bibliografie čísel *Acta Comeniana* 1–10 (XXV–XXXIV), 1969–1993. *Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku* [online]. [cit. 2017-03-15]. Dostupné z: <http://komeniologie.flu.cas.cz/cz/acta-comeniana/bibliografie-cisel-acta-comeniana-1-10-xxv-xxxiv-1969-1993>

⁹⁹ *Acta Comeniana. Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku* [online]. [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <http://komeniologie.flu.cas.cz/cz/acta-comeniana/acta-comeniana>

3.1.2 Studia Comeniana et Historica

Další významné odborné komeniologické periodikum vychází při Muzeu Jana Amose Komenského v Uherském Brodě. *Studia Comeniana et Historica* byla založena 1971. Jedná se o časopis zaměřený na komeniologii, historii 16. – 18. století a regionální dějepis moravsko-slovenského pomezí. Zaměřuje se na články jednak z oblasti komeniologie, včetně překladů latinských textů Komenského a zpráv o české a zahraniční komeniologické aktivitě, jednak studie věnované historii, filosofii či literatuře období 16. – 18. století. Podobně jako *Acta Comeniana* vychází v této době jedenkrát ročně a jednotlivé příspěvky jsou nezávisle posuzovány dvěma odbornými recenzenty.¹⁰⁰

Studia Comeniana et Historica navazují na činnost Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě, kdy muzeum od svého založení roku 1898 vydávala ročenky informující o aktivitách muzejní společnosti a badatelských aktivitách. Nejednalo se o pravidelně vydávanou publikaci, Ročenky neměly ráz odborného časopisu. V padesátých letech 20. století se Ročenky změnily na *Zprávy Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě*, které díky řediteli Janu Pavelčíkovi dosahovali vyšší úrovně. Roku 1971 přišel z přerovského muzea filosof Pavel Floss, který byl již znám pořádáním komeniologických konferencí a vydáváním jejich referátů pod názvem *Colloquia Comeniana*.¹⁰¹ Ve své práci pokračoval i v Uherském Brodě a stál tak u zrodu odborného časopisu, jak jej dnes známe.

3.1.3 Komenský

V současné době vychází časopis s názvem *Komenský* s podtitulem *Odborný časopis pro učitele základní školy*. Časopis byl založen již roku 1873 v Olomouci profesorem Janem Havelkou, ale od roku 1992 se vydávání přesunulo pod Pedagogickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně. A ačkoli periodikum

¹⁰⁰ *Studia Comeniana et Historica*. Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě [online]. [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <http://www.mjakub.cz/studia-comeniana-et-historica?idm=43>

¹⁰¹ *Historie a poslání časopisu*. Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě [online]. [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <http://www.mjakub.cz/historie-a-poslani-casopisu?idm=165>

obsahovalo speciální rubriku J. A. Komenský¹⁰², dnes přináší odborné články zprostředkovávající výsledky pedagogických výzkumů, zkušenosti a náměty z praxe, reportáže (nejen) ze škol, návrhy alterací autentických výukových situací, recenze českých i zahraničních publikací a řadu dalších postřehů a glos souvisejících s edukační realitou,¹⁰³ namísto článkům věnovaným osobě a dílu osobnosti, dle níž se jmenuje.

3.1.4 Bulletin Unie Comenius

Roku 1992 byla založena v Praze Unie Comenius, profesní a zájmová organizace českých odborníků v oblasti komeniologie a příbuzných oborů. Unie si vzala za cíl studium a popularizaci díla J. A. Komenského, sdružuje odborné síly a sympatizující osobnosti či instituce a umožňuje jim mezinárodní kontakty. Jedním z největších počinů Unie Comenius je *Encyclo-paedia Comeniana*, na níž začali členové pracovat v polovině 90. let 20. století. Jedná se o značně rozsáhlý ediční projekt přesahující 1 000 stran rukopisu. O své činnosti Unie Comenius pravidelně informuje v *Bulletinu*, který vychází dvakrát ročně. *Bulletin* kromě informací ze samotné Unie obsahuje podobně jako další odborné časopisy studie, kroniku nebo třeba informace ze soutěže Unie Comenius pro děti a mládež.¹⁰⁴

3.1.5 Komeniologické konference

Komeniologové mají možnost publikovat a sdružovat se nejen díky odborným periodikům, ale také díky konferencím, kolokviím či odborným přednáškám, které jsou pořádány napříč republikou, ať už se jedná o instituty formy Akademie věd ČR, muzeí či univerzit. O těch pravděpodobně nejvýznamnějších se zde v následujících řádcích také zmíníme.

Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě pořádá ve spolupráci s příslušnými odbornými institucemi Mezinárodní komeniologická kolokvia. Zakladatelem kolokvií je Pavel Floss, který přišel do muzea z Přerova 1971, kde

¹⁰² *Komeniologická literatura* [online]. Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě [cit. 2017-03-19]. Dostupné z: <http://www.mjakub.cz/literatura?idm=40>

¹⁰³ *Komenský: odborný časopis pro učitele základní školy* [online]. [cit. 2017-03-19]. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/komensky/>

¹⁰⁴ *Unie Comenius* [online]. [cit. 2017-03-19]. Dostupné z: <http://www.uniecomenius.cz/>

s kolokvií začínal. Od roku 1971 je tedy i v SCeH pravidelně organizuje. Kolokvia se vyznačují multidisciplinaritou, kdy téma je zvoleno tak, aby jeden pohled sice převažoval, avšak neznemožňoval ostatní. Kolokvií se tak účastní jak filozofové, tak historici, lingvisté, kulturní historici, či literární historici. Jedinečnost kolokvií spočívala především v jejich účastnících. „Nebyla to nikdy masová akce, ale těch několik osobností, badatelů, kteří dokázali spolu tvořivě komunikovat, jim dalo ráz velkoleposti.“¹⁰⁵

První mezinárodní komeniologické kolokvium se konalo v září roku 1971 a jeho tématem bylo: Jan Blahoslav – předchůdce Komenského. Zatím poslední, již XXX. kolokvium se konalo v říjnu roku 2016 na téma: Fines – Limes – Termini. Hranice mezi filosofickou kategorií, sociální interakcí a kartografickým zápisem.¹⁰⁶ Přičemž na stránkách Muzea Komenského v Uherském Brodě se můžeme dočíst, že na říjen 2018 se plánuje kolokvium další, XXXI. Mezinárodní komeniologické kolokvium.¹⁰⁷

Stejně jako SCeH pořádá odborné konference na komeniologická témata i Filosofický ústav AV ČR, vydavatel časopisu *Acta Comeniana*. Kromě mezinárodních konferencí pořádají i workshopy, přednášky a semináře. Zatím poslední mezinárodní konference se dle jejich stránek konala v listopadu 2014 na téma Náboženské střety a konfesní násilí ve střední Evropě v 15. - 18. století v Praze. Jejich aktuální program je vždy k nalezení na jejich oficiálních internetových stránkách v sekci akce.¹⁰⁸

Ze všech odborných komeniologických konferencí, či kolokvií, jsou vydávány souborné sborníky, popř. lze přednesené příspěvky nalézt v následujícím čísle odborného časopisu, při kterém konkrétní konference/kolokvia proběhly.

¹⁰⁵ Mezinárodní komeniologické kolokvium: Z historie kolokvií. *Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě* [online]. [cit. 2017-03-15]. Dostupné z: <http://www.mjakub.cz/o-kolokviich?idm=116>

¹⁰⁶ Komeniologické kolokvium. *Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě* [online]. [cit. 2017-03-15]. Dostupné z: <http://www.mjakub.cz/komeniologicke-kolokvium?idm=115>

¹⁰⁷ XXXI. Mezinárodní komeniologické kolokvium. *Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě* [online]. [cit. 2017-03-24]. Dostupné z: <http://www.mjakub.cz/xxxi.-mezinarodni-komeniologicke-kolokvium?idc=1664>

¹⁰⁸ Aktuální kalendář akcí. *Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku* [online]. [cit. 2017-04-01]. Dostupné z: <http://komeniologie.flu.cas.cz/cz/vsechny-nadchazejici-akce>

4. Využití tématu ve výuce

Jan Amos Komenský je natolik významná osobnost našich dějin, že zařazení jeho osoby a díla do osnov výuky společenských věd a občanské nauky na školách by měla být samozřejmost. Vzdělávání na našich školách se řídí dle Rámcového vzdělávacího programu, proto bude následující kapitola věnována především otázkám, do které oblasti vzdělávání Komenského a jeho učení zařadit, či zda je možné využít tématu pro mezipředmětové propojení.

4.1 Základní školy

Je na zvážení, zda téma Komenský jako filozof je vhodné pro základní školu. Filozofie je tradičně řazena osnovami až na konec cyklu ZSV na středních školách, ukazuje filozofii jako kolébkou společenských věd a uzavírá pyramidu humanitního vzdělání.¹⁰⁹ Už jen z tohoto důvodu by bylo představení Komenského jako filozofa, jak je vnímám v rámci této práce, na základních školách předčasné. Proto by bylo vhodné omezit téma pouze na žáky středních škol a především pak gymnázií.

To však neznamená, že jeho jméno by se ve výuce na základních školách nemělo objevit vůbec. Minimálně v rámci dějepisu na druhém stupni základního vzdělávání by mělo jeho jméno zaznít ať už jako myslitele a pedagoga ovlivňujícího významné evropské státy nebo v souvislosti s Jednotou bratrskou jako následníci husitského hnutí. Téma by spadalo pod vzdělávací oblast Člověk a společnost, která zahrnuje dějepis a výchovu k občanství (občanskou výchovu). Stejně tak by se jméno Komenský mělo objevit ve výuce českého jazyka, konkrétně pak v oblasti literatury, kdy je Komenský představován jako jeden z hlavních českých autorů 17. století. „Světově proslulý humanistický český spisovatel a myslitel, zakladatel moderní pedagogiky, [...] vytvořil i nejvýznamnější dílo české umělecké prózy 17. století: satirickou alegorii *Labyrint světa a ráj srdce* (1631).“¹¹⁰

¹⁰⁹ Jirásková, Věra a kol. Základy společenských věd. Praha: Europlex Bohemia, 2004, s. 23.

¹¹⁰ Karpatský, Dušan. Malý Labyrint literatury. 3., doplněné vydání. Praha: Albatros, 2001, s. 284.

4.2 Střední školy

Co se týká středních odborných škol, každá má své vlastní RVP a následně ŠVP (školní vzdělávací program). Stejně jako se školy liší odbornými obory, liší se i v rámci dotací hodin určených pro společenské vědy. Obsah hodin se tedy může značně lišit školu od školy. Rozhodnutí v jaké míře zařadit Komenského do výuky je tedy čistě na učitelích a ředitelích oněch škol. Právě proto se následující řádky budou zabývat zařazením tématu do výuky na gymnáziích, kde se předpokládá hlubší porozumění humanitním oborům.

„Vzdělávání ve čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií má žáky vybavit klíčovými kompetencemi a všeobecným rozhledem na úrovni středoškolsky vzdělaného člověka.“¹¹¹ RVP pro gymnázia vymezuje 8 vzdělávacích oblastí: jazyk a jazyková komunikace, matematika a její aplikace, člověk a příroda, člověk a společnost, člověk a svět práce, umění a kultura, člověk a zdraví, informatika a informační a komunikační technologie.¹¹²

Jan Amos Komenský je osobností, jehož život a práce se dotýká hned několika oblastí našeho vzdělání. Jako spisovatel, pedagog a jazykovědec spadá Komenský a vědění o něm do oblasti jazyku a tedy předmětu český jazyk a literatura. Jako osobnost ovlivňující naše dějiny, jako filozof, badatel a myslitel se dá řadit k oblasti člověka a společnosti, konkrétně do předmětů dějepis a společenskovědní základ. Téma Komenský, jak je představeno v této práci, se týká především oblasti filozofie. Jako takové tedy patří do oblasti občanského a společenskovědního základu.

Vzdělávací oblast Občanský a společenskovědní základ pokrývá celou škálu oborů jako psychologie, sociologie, politologie, právo, ekonomie, mezinárodní vztahy, filozofie a religionistika. Právě poslední jmenovaný obor je ten, kam primárně řadíme Jana Amose Komenského a jeho dílo. Vzdělávací obsah pod hlavičkou Úvod do filozofie a religionistiky očekává následující výstupy:

¹¹¹ Rámcový vzdělávací program pro gymnázia [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, s. 8 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>

¹¹² Tamtéž, s. 11.

„Žák:

- *objasní podstatu filozofického tázání, porovná východiska filozofie, mýtu, náboženství, vědy a umění k uchopení skutečnosti a člověka*
- *rozliší hlavní filozofické směry, uvede jejich klíčové představitele a porovná řešení základních filozofických otázek v jednotlivých etapách vývoje filozofického myšlení*
- *eticky a věcně správně argumentuje v dialogu a diskusi, uvážlivě a kriticky přistupuje k argumentům druhých lidí, rozpozná nekorektní argumentaci a manipulativní strategie v mezilidské komunikaci*
- *zhodnotí význam vědeckého poznání, techniky a nových technologií pro praktický život i možná rizika jejich zneužití*
- *posuzuje lidské jednání z hlediska etických norem a svědomí jednotlivce, objasní dějinnou proměnlivost základních etických pojmů a norem*
- *rozlišuje významné náboženské systémy, identifikuje projevy náboženské a jiné nesnášenlivosti a rozezná projevy sektářského myšlení.¹¹³*

Jako základní učivo kapitoly filozofie a religionistiky jmenuje RVP tyto oblasti: podstata filozofie (základní filozofické otázky, vztah filozofie k mýtu, náboženství, vědě a umění), filozofie v dějinách (klíčové etapy a směry filozofického myšlení), víra v lidském životě (podoby víry, znaky náboženské víry; náboženské systémy, církve; sekty). Všechny tyto tři rámcové oblasti přitom Komenský jistým způsobem splňuje a bezpochyby tedy do výuky patří.

Téma Komenský lze také uvést na středních školách v rámci společenských věd historických, tedy v rámci předmětu dějepis, který spolu se společenskovědním základem patří pod vzdělávací oblast RVP Člověk a společnost. Právě zde se tedy přímo nabízí mezipředmětová spolupráce.

Přímé spojení dějepisu a filozofie je přitom explicitně zmíněno i v očekávaných výstupech žáka v oblasti předmětu Dějepis, vyučovacího tématu Počátky novověku.

¹¹³ Rámcový vzdělávací program pro gymnázia [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, s. 42 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>

„Žák

- *rozpozná nové filozofické a vědecké myšlenky, které byly zformulovány ve 14. – 17. století; zhodnotí jejich praktické dopady*
- *porozumí důsledkům zámořských objevů, jež vedly k podstatným hospodářským i mocensko-politickým změnám*
- *popíše základní rysy reformace a protireformace, vysvětlí důsledky pro další evropský i světový vývoj*
- *vymezí základní znaky stavovství a absolutismu; uvede konkrétní projevy v jednotlivých zemích a příklady střetů*
- *posoudí postavení českého státu uvnitř habsburského soustátí a analyzuje jeho vnitřní sociální, politické a kulturní poměry.*¹¹⁴

Obě zmíněné vzdělávací oblasti přímo navazují na výuku na základních školách v rámci vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Staví tak na základních poznatcích získaných na základní škole v rámci předmětu dějepis, které již byly výše naznačeny.

Co se týká návaznosti v předmětu Český jazyk a literatura, Komenského nelze pominout v rámci učiva Vývoj literatury v kontextu dobového myšlení, umění a kultury (funkce periodizace literatury, vývoj kontextu české a světové literatury; tematický a výrazový přínos velkých autorských osobností; literární směry a hnutí; vývoj literárních druhů a žánrů s důrazem na moderní literaturu).¹¹⁵ Navazuje se na učivo základní školy a prohlubují se znalosti o Komenském, především pak co se týká jeho lingvistiky, bohemistiky, či didaktiky, např. díla *Orbis pictus*, *Moudrost starých Čechů*, *Didactica magna*, *Dvěře jazyků otevřené* apod.

Z předchozího výčtu vyplývá, že téma Komenský je vhodné také pro mezipředmětové propojení, popř. i projektovou výuku. Spojení filozofie, náboženství, dějepisu a literatury úzce souvisí i se samotným Komenským, neboť samotná jeho osoba tyto oblasti spojuje.

¹¹⁴ Rámcový vzdělávací program pro gymnázia [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, s. 44 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>

¹¹⁵ Tamtéž, s. 16.

Závěr

J. A. Komenský „svým dílem, svou činností a působením významně ovlivnil osudy světa, v němž žil. Stejně hluboce a možná ještě zásadněji formoval, byť nepřímo, i osudy generací, které přišly po něm.“¹¹⁶ S tímto výrokiem ředitele Moravského zemského muzea v Brně nezbyvá než souhlasit. Už jen fakt, že i po několika staletích stále hledáme nové myšlenky v jeho díle a odkazujeme na myšlenky staré, ukazuje, jak aktuální v mnoha ohledech je Komenský i dnes.

„V mnohém otevírá Komenský cestu budoucnosti: jeho myšlenka universalismu, sjednocení lidského snažení, rozvoje a svobody lidské bytosti jsou ideje hluboce současné a v dnešním světě stále ještě plně nedosažené. Komenského koncepce člověka je aplikací humanistických a demokratických principů křesťanství.“¹¹⁷

Cílem této práce bylo přiblížit a shrnout Komenského chápání víry a člověka, a to především v jeho filozofickém díle. Práce se tedy zabývá otázkou, jak Komenský chápal člověka a jaký vliv na jeho filozofii měla víra v Boha. Na základě studia primární a sekundární literatury se práce vyrovnává s vírou v životě Komenského, a to jak v jeho životě samém, tak v jeho díle. Základní teze, že práce člověka vychází z doby, ve které žila a pod jejímž vlivem tvořil, se zde beze zbytku naplňuje. Komenského práce je pevně spjata s teologickým aspektem jeho myšlení. Stejně jako měla víra vliv na jeho život, měla i vliv v jeho díle.

Druhá kapitola práce, zaměřující se na Komenského chápání člověka, se věnuje především jeho stěžejnímu dílu *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*, která je nejkomplexnějším shrnutím Komenského myšlení. Je to právě *Obecná porada*, která podává pohled na člověka v jeho celistvosti. Celkový rozbor *Porady* nám podává náhled na Komenského filozofii jako filozofii humanistickou, zaměřenou na člověka. Komenského náprava světa v jeho celistvosti má jediný cíl – dobrý život pro člověka. Už samotný název díla odkazuje na skutečnost, že Komenský své dílo psal pro nápravu lidského světa.

¹¹⁶ Pernes, Jiří. Úvod. In: J. A. Komenský a kultura jeho doby. Brno: Moravské zemské muzeum, 1992, s. 5.

¹¹⁷ Floss, Pavel. *Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského*. Přerov: Městský národní výbor, 1968, s. 39.

Třetí část práce se zabývá českou komeniologií a předkládá přehled nejvýznamnějších osobností a časopiseckých institucí, které se Komenskému věnovali. Práce několikrát odkazuje na významné autory, kteří se Komenského osobou zabývali, proto jejich zařazení do samotné práce a vyrovnání se s možnostmi nalezení více informací u odborníků může být přínosem nejen pro moji osobu, která má o Komenského zájem, ale i pro další.

Poslední část práce pak řadí Komenského do rámce současného českého školství. Z hlediska obsahu je téma řazeno do dvou vzdělávacích oblastí zahrnující tři předměty. Téma je hodnoceno jako vhodné pro mezipředmětové propojení, což je myšlenka, se kterou by sám Komenský jistě souhlasil. Samotné jeho učení je pěstováno s ohledem na celek. Stejně tak je třeba brát Komenského v celkových souvislostech – jeho teologie, pedagogika i celá všenáprava je organickou součástí jeho filozofické koncepce světa. Práce ukázala, že Komenského filozofie nejenom mluví o tom, že je třeba brát v úvahu vždy celek, on se tím sám řídí. Stejně tak lze těžko oddělit jeho chápání člověka a víry, neboť samotná jeho základní teze je, že člověk je obrazem božím.

Dnes v Komenském vidíme jednoho ze zakladatelů moderních mírových snah, kterým dal nejhlubší filosofický podklad. Jedná se o badatele, který za všech okolností neustává bojovat za svoji ideu a který se na jejím základě vyrovnává se vším snažením lidstva v dobách starších i v jeho současnosti.¹¹⁸

Komenský byl výjimečným člověkem, z něhož by si mohl brát příklad nejjeden vůdce dnešního světa. Idea míru a vzájemného porozumění je krásná, byť se může zdát trochu utopistická. Přesto Komenského návod, kdy člověk musí s nápravou začít sám u sebe, není dle mého mínění nesplnitelný, pokud by onu myšlenku vzal za svou opravdu každý z nás. Bohužel tato idea je z dnešního konzumního chápání života vskutku stále utopistická.

¹¹⁸ Patočka, Jan. Jan Amos Komenský (1953). In: Komeniologické studie I. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 58.

Seznam zkratek

AC	Acta Comeniana
AV ČR	Akademie věd České republiky
ČSAV	Československá akademie věd
FF MU	Filozofická fakulta Masarykovi univerzity
FF UK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
RVP	Rámcový vzdělávací program
SCeH	Studia Comeniana et Historica
ŠVP	Školní vzdělávací program

Prameny a literatura

ČAPKOVÁ, Dagmar. Vztah vědy a víry u Komenského. In: *Studia Comeniana et historica* 51 (XXIV) 1994.

Cesty k lidské moudrosti a dokonalosti: Komenského poselství člověku a světu: sborník z mezinárodní vědecké konference konané 19. a 20. 10. 2000 v Českých Budějovicích. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2000.

FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský. Od divadla věcí k dramatu člověka.* Ostrava: Profil, 1970.

FLOSS, Pavel. *J. A. Komenský a vědy o přírodě a člověku.* Olomouc: Krajský pedagogický ústav, 1983.

FLOSS, Pavel. *Poselství J. A. Komenského současné Evropě.* Brno: Soliton, 2005.

FLOSS, Pavel. *Příroda, člověk a společnost v díle J. A. Komenského.* Přerov: Městský národní výbor, 1968.

HENDRICH, Josef. *Jan Amos Komenský ve světle svých spisů.* Praha: Družstevní práce, 1941.

FORST, Vladimír, ed. *Lexikon české literatury 2: svazek II K-L: osobnosti, díla, instituce.* Praha: Academia, 1993.

J. A. Komenský a kultura jeho doby. Sborník statí k 400. výročí narození J. A. Komenského. Brno: Moravské zemské muzeum, 1992.

JIRÁSKOVÁ, Věra a kol. *Základy společenských věd.* Praha: Europlex Bohemia, 2004.

KALIVODA, Robert. *Husitská epocha a J. A. Komenský.* Praha: Odeon, 1992.

KARPATSKÝ, Dušan. *Malý labyrint literatury.* 3., doplněné vydání. Praha: Albatros, 2001.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Cesta světla*. 2. vydání. Blansko: Miloš Palatka – ALMI, 2014.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských. I. svazek*. Praha: Svoboda, 1992.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských. II. svazek*. Praha: Svoboda, 1992.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských. III. svazek*. Praha: Svoboda, 1992.

KOPECKÝ, Jaromír; PATOČKA, Jan; KYRÁSEK, Jiří. *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957.

KUBÁČ, Vladimír. Komenský, Starý zákon a Židé. In: *Studia Comeniana et historica* 51 (XXIV) 1994.

MASARYK, T. G. J. A. *Komenský*. Vyd. 2. Praha: Státní nakladatelství, 1920.

PALOUŠ, Radim. *Komenského boží svět*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992.

PALOUŠ, Radim. Komenský – náboženský myslitel. In: *Studia Comeniana et historica* 51 (XXIV) 1994.

PATOČKA, Jan. *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I*. Praha: OIKOYMENH, 1997.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: OIKOYMENH, 1998.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III*. Praha: OIKOYMENH, 2003.

PATOČKA, Jan. *Korespondence s komeniologi I*. Praha: OIKOYMENH, 2011

PEŠKOVÁ, Jaroslava. *Jan Amos Komenský ve světle nového bádání filosofie*. In: *Studia Comeniana et historica* 46/47 (XXII) 1992.

POLIŠENSKÝ, Josef. *Jan Amos Komenský a jeho odkaz dnešku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

POPELOVÁ, Jiřina. *Filozofia Jana Amose Komenského*. Bratislava: Pravda, 1986.

PŘÍVRATSKÁ, Jana: Funkce jazykové komunikace v mírových snahách J. A. Komenského. In: *Studia Comeniana et historica* 23 (XI) 1981.

PŘÍVRATSKÁ, Jana: K filozofické povaze univerzálního jazyka J. A. Komenského. In: *Studia Comeniana et Historica* 29 (XV) 1985.

RÁDL, Emanuel. *Věda a víra u Komenského*. Praha: Vydavatelské oddělení YMKY, 1939.

SADLER, John (ed.). *Comenius*. London: Macmillan Company, 1969.

SOMR, Miroslav. *Jan Amos Komenský: pravý člověk v (ne)pravém světě*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2013.

SOMR, Miroslav; HRUŠKOVÁ, Lenka; OPEKAROVÁ, Ludmila. *Tři životy v proměnách času: Jan Hus, Jan Amos Komenský, Tomáš Garrigue Masaryk*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2014.

SOUDILOVÁ, Věra. K teologickému aspektu Komenského irénismu. In: *Studia Comeniana et historica* 51 (XXIV) 1994.

SOUSEDÍK, Stanislav: Univerzální jazyk v české filozofii 17. století. In: *Studia Comeniana et historica* 40 (XX) 1990.

VÁLKA, Josef. *Myšlenkové ovzduší české společnosti na přelomu 16. a 17. století*. In: *Studia Comeniana et historica* 55-56 (XXVI) 1996.

Elektronické zdroje

Komenský: odborný časopis pro učitele základní školy [online]. [cit. 2017-03-19]. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/komensky/>

Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě [online]. Uherský Brod [cit. 2017-03-21]. Dostupné z: <http://www.mjakub.cz/>

Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku. Filosofický ústav AV ČR [online]. [cit. 2017-03-07]. Dostupné z: <http://www.flu.cas.cz/cz/oddeleni-pro-komeniologii-a-intelektualni-dejiny-raneho-novoveku>

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-gymnazia>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>

Slovník českých filosofů [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU [cit. 2017-03-04]. Dostupné z: <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/>

Unie Comenius [online]. [cit. 2017-03-19]. Dostupné z: <http://www.uniecomenius.cz/>